

HORDALAND FYLKESKOMMUNE

Norsk handverksutvikling

Sletthogging med Steinar Mølster

Eit dokumentasjonsprosjekt av
ein gamal handverksteknikk

Steinar Mølster Bur på Nakka, ein veglaus gard i Voss kommune. I samband med eit anna prosjekt på garden fekk vi sjå den gamle bila etter bestefaren til Steinar. Bila har eit skaft som er satt skeivt i forhold til eggen. Dette er ei type bile som ein ser rundt på gardane i Hordaland, det er ikkje ein vanleg form. Dei mest vanlege bilene har rett skaft. Forsøk med å få ei forklaring på desse skeive skafta har som oftest resultert i ganske merkeleg teoriar. Steinar hadde sett

bestefaren bruka denne bila når han var ung, det var bakgrunnen for dette prosjektet. Vi ville prøva ut denne teknikken i praksis på bakgrunn av det Steinar hugsa. NHU ville stilla med midddlar til timeutgifter og HFK ville kosta

ei kopismiing av bila. Smeden Øystein Myre tok oppdraget med kopismiinga. Smiprosessen vart kopiert så langt det var mogleg og resultatet vart ei flott bile som etter utprøving kjennes veldig lik originalbila i bruk.

Deltakarene i prosjektet var Steinar Mølster som tradisjonsberar, Emil Thoresen Småland som lærling i tømrarfaget HFK og Trond Oalann som arbeidsleiar HFK. Vi byrja arbeidet med trefelling, tømmeret skal brukast til nye svilar* på eldhuset på garden. Vi felte med øks og stokksag og drog fram tømmer for hand med lekkjetunger.

Felling med stokksag: Steinar har lang erfaring med denne typen felling.

På veggen i stova på Nakka henger dette bildet som fetteren til Steinar malte litt før kriggen. Bildet syner tunet, men og bokkane som Besten til Steinar brukte når han hogde stokkar til løa. Steinar er her i gang med nye bokkar.

Utsnitt av male-
riet til Bjarne
Mølster som sy-
ner "øksinga
bokkar.

Under: bilde av
Sjur Bergstad
og kona hans,
Sjur Bergstad
var Steinar
Mølster sin
bestefar.

Når bokkane var ferdig la vi opp ein stukk og snorslo den. Vi prøvde ut snora etter Sjur Bergstad, med kvitt kritt på dette kunne vi snorslå rett på barken slik som Sjur. Sjur nytta eit større og hardare kritt.

Første steg med sjølve tilverkinga av stokken er noko som vart kalla klamphogging eller laskhogging, i praksis deler ein opp den baken (hunnen) ein skal øksa av i ca 30—40 cm lengder. Tidlegare vart dette utført med øks, men Sjur hadde ei god bogesag som han nytta til dette, berre der stokken var tynnast hogde han laskar med øks. Sjur var aleine på dette arbeidet medan dei andre på garden hausta gras. Knut Øvstedal frå ei bygd på andre sida av Evangervatnet fekk sjå ein del på slik tilverking av stokkar når han var ung. I Øvstedal nytta dei bile med vanleg rett skjefting og dei sto overskrevs på stokken. Det interessante med arbeidsmåten Knut beskreiv var at dei var to mann i saman på stokken.

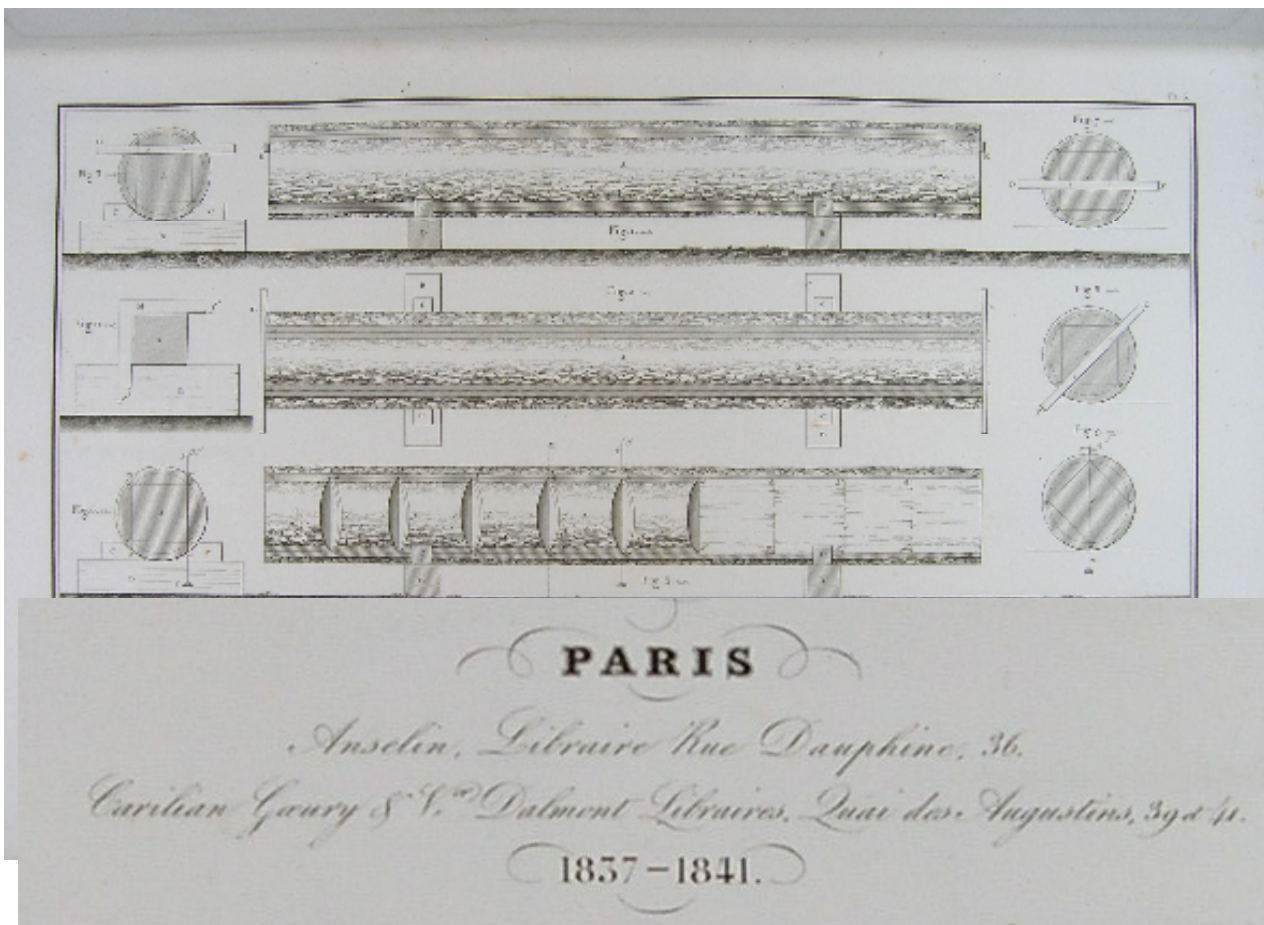

Knut fortel om ein arbeidsprosess som var svært innarbeidd. Laskhogginga føregjekk med at to mann hogg kvar sin gong på same hakket, stokken sto då slik at hakket vart i lodd. Når dei hogde av laskane brukte dei ei kraftig bile og ei stor klubbe dei kalla husklubbe. Ein mann held bila på lasken og den andre slår på nakken til bila med klubba. Når laskane var hogne av på dette viset gjekk begge i gang og sletthogde stokken med kvar si bile. Ein mann starta i rota og ein på midten. Teknikken med å stå to mann og laskhogga veit vi vart nytta andre stader i Noreg men og elles i Europa

Her demonstrerer Steinar metoden som Sjur nytta med å hogga hakka med stokken horisontalt

Vi har nytta denne metoden som Knut synte oss, det er ein god arbeidsmåte. Å væra to saman på dette viset, resulterer i at ein kan arbeida ganske lett og variera arbeidsstillingen mykje. Men det er litt vanskeleg å få ordentleg dreis på denne tomanns-laskhogginga når stokken ligg så lavt, det er lett å hogga i bakken og ein får mest lyst å stå på kne for å sleppa å stå så kroket. Knut synte riktig nok ein teknikk der han kunne stå ganske oppreist med dette, men det krev ein stor del trening å beherska dette. Derimot var denne tomans laskhogginga ein svært effektiv og gunstig arbeidsmåte når ein har stokken i riktig høgde for å nytta den skeivskjefta bila etter Sjur Bergstad, vi prøvde ut dette litt. Med tanke på at dette er en svært utbredt måte å laskhogga på er det vell rimeleg å tru at dette og har vert ein nytta arbeidsmåte i samband med bruk av skeivskjefta bile.

Laskane gjekk ikkje til spille, dei vart nytta til ved. Vi stabla opp laskane i eit vedla saman med den største flisa. Det vart eit lite vedla berre av desse to små stokkane. Laskane skal hoggast av om lag ein halv tomme frå streken, til dette arbeidet nytta Sjur den same småbila som han nytta til sjølve laskhogginga.

Når vi starta med sjølvle sletthogginga vart den skeivskjef-
ta bila tatt i bruk. Det vart ei heilt anna oppleving en å
bruka rettskjefta bile og lav stokk, her vart ein ståande
med rak rygg. Og det føltes som ein kan arbeida i lang tid
med denne teknikken utan å verta trøyt i ryggen. Ei ulem-
pe er det antakeleg i forhold til at ein her står i større fare
for å hogga seg i beina, det at eit eventuelt hogg kjem hø-

gare opp på
kroppen utgjør
og ei ekstra fare.
Ein skal ikkje
overdriva denne
faren, sjølvle ar-
beidsmåten invi-
terer til rolege og
kontrollerte rørs-
ler. Det er viktig
å finna seg ein
rytme og ar-
beidsmåte som
sparer på krop-
pen slik at ein
kan arbeida jamt
dag etter dag.
Steinar meiner at
det er viktig å
holda armene
inntil kroppen for
å minska belast-
ninga på skuldre-
ne.

Når ein kjem i motved med ei vanleg bila snur ein berre heile kroppen, dette er lett når ein står overskrevs, men denne skeive bila er slik at ein er tvungen til å stå på same sida heile tida. Dette var uproblematisk i forhold til mindre område med motved slik det var på desse stokkane. Det var berre å tilta skjefte ned i bakkant og hogga seg framover eit stykke slik som på bilde.

Korleis dette blir om ein får ein stokk med veldig snara ved i feil retning er eg usikker på , det må prøvast. Men det finst slike skeivskjefte bile med skaftet andre vegen, om dette er til venstrehente hoggarar eller om det og kan vera for venstrevridde stokkar er eg usikker på. Mest sannsynleg vil eg tru det går greitt med ei slik høgrehendt bile i dei aller fleste høve. Og at ein i spesielle høve då heller brukar rettskjefte bile og lav stokk. Dermed er det nok sannsynlegvis bile for venstrehente desse med skaftet andre vegen.

Emil prøver den gamle bila etter Sjur.

Steinar demonstrerer bruken av den gamle kritsnora etter Sjur.

Steinar vikker saga med det gamle vikkejernet.

Vi sager laskar.

Bila i bruk på eit kurs for vestnorsk kulturakademi i lokala til Laft og bygg på Frammestad.
Mannen med bila er Martin Hermann frå Stiftelsen Bryggen

Her er to av deltakarane i gang med laskhogging.

Rapporten til smeden

Den skeive bila

Undertegnede, smed Øystein Myhre, har på oppdrag fra Hordaland Fylkeskommune v/ Bygningsvernavingdelinga og tømmer Trond Oalann, smidd en kopi av ei Hordabile. Originalbila har vært i smia mi og er velvillig utlånt fra privat eier.

Denne bila er smidd høyreskakk i skjefteretningen slik at eksisterende skaft på originalbila akkurat stryker på utsida av skjegget.

Sentrale mål på bila: høyde 257, eggbredde 210, nakke 80x32, skafthull 60/52.

Etter gode undersøkelser valgte jeg å starte med øksenakken og skafthullet, smidd i ett stykke utifra ståldimensjonen 25x75. Stålet ble stuket til 90x35, deretter kløyvd og doret til originalt skafthull.

Under skafthullet essesveiset jeg på et stål med dimensjon 15x100x120, så ble mellomstykket smidd ut til 220 mm lengde, så fjernet 40x220 av bilas undre del.

Dernest smidde jeg en stålsatt underdel på 40x10x220, denne essesveiset jeg til øksas underdel, etter dette ble øksa smidd ut 5-10mm større enn originaldimensjon, pusset, stelt og filt.

Øksa er normalisert 2 ganger og herdet ved 800 grader i varm rapsolje, dernest anløpt 2x 1time ved 240 grader

Slipt, brynt, prøveskjeftet, prøvehogd.

4 dagers arbeid i smia + undersøkelser, faglige diskusjoner, rapportskrivning og billedokumentasjon.

Øystein Myhre, smed, Myhresmia as, 27. august 2011

Konklusjon:

Dei skeive bilene ein finn på ulike gardar i Hordaland er spesialverktøy til sletthogging av tømmer. Dei er i høgare grad spesialtilpassa til ei oppgåve en dei rettskjefta bile- ne som er meir fleksible i bruk. Dei skeive bilene med den høge stokkplassinga fungerer svært godt i sam- band med tomans laskhogging eller nibbhogging som og er ei nemning for dette. Bruken av desse bilene er svert lik bruken av ei sakseslipt bile med skeiv skjefting. Spora ei slik skeivskjefta bile setter i stokken vært i stor grad lik spora etter ei rettskjefta bile med lav stokk. Det skulle derfor vera uproblematisk å nytta denne arbeidsmåten i samband med eksempelvis restaureringa på Bryggen i Bergen eller andre tilsvarande bygg. Dette gjer ei mog- leghet for variering av arbeidsstilling, og kan dermed nyttast som eit HMS tiltak. Det bør då vurderast ei verne- bukse med tjukt skinn eller liknande. Buksa trenger ikkje vera med jerninnlegg, to lag med tjukt seigt skinn vil an- takeleg avgrensa skadane frå eit slikt "lett" hogg frå ei bile. Sjølve arbeidsrytmen og arbeidsstillinga er viktigaste tiltaket for sikker hogging. Det er antakeleg sjølve lask- hogginga som utgjør den største faren, då brukar ein ganske stor fart på øksa. Teknikken med å legga stokken slik at hakket vert horisontalt er antakeleg sikrast.

Trond Oalann for NHU og HFK